

СКАКУН С. О.,
аспірант кафедри трудового права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 349.2

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ «СТАЖУВАННЯ»

Стаття присвячена дослідженню історичному розвитку поняття стажування на підставі нормативних документів. Визначено, що стажування використовувалося не тільки як засіб відновлення професійної компетенції, а й було варіантом вирішення потреби доповнення теоретичної підготовки студентів і слухачів практичним аспектом.

Ключові слова: *практичний стаж, стажування, лікар-стажист.*

Статья посвящена исследованию исторического развития понятия стажировки на основании нормативных документов. Определено, что стажировка использовалось не только как средство восстановления профессиональной компетенции, но и было вариантом решения потребности дополнения теоретической подготовки студентов и слушателей практическим аспектом.

Ключевые слова: *практический стаж, стажировки, врач-стажер.*

The article is devoted to the study of the historical development of the concept of internship on the basis of legal documents. It was determined that internships were used not only as a means of restoration of professional competence, but also as a solution to the need to supplement the theoretical training of students and in practical aspects.

Key words: *practical experience, internship, doctor-trainee.*

Вступ. Розвиток ринку праці в Україні передбачає формування різноманітних інструментів, що забезпечують взаємодію роботодавців та осіб, які здобувають професію або шукають роботу.

Прагнення молодшої людини, яка отримала професійну освіту, працювати відповідно до здобутої професії потребує захисту. Відмова від державного розподілу випускників вищих закладів освіти посилює роль стажування як практично єдиного способу гарантованого здобуття професійного досвіду. Саме стажування є необхідним містком між навчанням та отриманням початкового професійного досвіду.

Нині як у науці, так і на практиці відсутнє спільне розуміння цього правового явища. Зокрема, фахівці Державної служби України з питань праці під час виїзних інспектувань фіксують факти неоформлення трудових відносин у випадках оформлення осіб стажистами. Це спричиняє застосування штрафів до роботодавців, змушує останніх оскаржувати рішення Держпраці. Тому визначення правової природи відносин стажування є нагальним завданням правової науки. Звернення до історичного досвіду правового регулювання стажування є, на наш погляд, дуже важливим з погляду методології наукового дослідження. Як справедливо зазначила В.О. Голобородько, потреба заглянути в глибину віків диктується необхідністю збагнути сенс забутих історичних уроків, знайти в них живі й надихаючі цінності, створені раніше. Історія завжди давала підстави для критичного осмислення минувшини, через яке ми страшуємо себе від допущених у минулому помилок [1, с. 48].

Проблемні питання стажування в трудовому праві були предметом дослідження таких науковців, як С.В. Венедиктов, І.Г. Козуб, О.Б. Комарницький, О.Ю. Фоменко, О.М. Ярошенко й інших. Проте комплексного дослідження історичного розвитку поняття стажування в трудовому праві не здійснювалося.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити генезу правового регулювання проходження стажування протягом радянської доби історії нашої країни до здобуття нею незалежності й на цій основі визначити засади функціонування цього механізму на ринку праці.

Результати дослідження. У нормативно-правових актах часів СРСР замість терміна «стажування» використовувалося поняття «проходження стажу». У Великій радянській енциклопедії стосовно поняття «стаж» зазначено мовою оригіналу таке: «Продолжительность деятельности в какой-нибудь области» [2, с. 533–534]. У тлумачному словнику під редакцією С.І. Ожегова це поняття трактується як «срок, в течение которого вновь поступившие работают для приобретения опыта в своей специальности, а также для общей оценки стажирующегося» [3]. Дослідивши нормативне регулювання стажування в радянський період, О.Ю. Фоменко дійшла висновку, що термін «проходження стажу» використовувався для врегулювання відносин, які виникали під час стажування молодих спеціалістів [4, с. 320]. Ми підтримуємо цей висновок, оскільки зміст понять «стажування» та «проходження стажу» були в той час тотожними.

Уперше питання про «практичний стаж» порушили ще в 1920–1921 рр. [5, с. 231]. Але ця ідея на законодавчому рівні була втілена в життя лише в 1923–1924 рр. як спосіб вирішення проблеми поєднання теоретичного викладу матеріалу та практичного його застосування на виробництві молодими спеціалістами в більш стислі строки. Так, у 1923 р. запроваджено обов'язкове проходження студентами, які здобували педагогічну освіту, виробничої практики і стажування. Останнє запроваджувалося, відповідно до постанови Раднаркому УСРР від 4 травня 1923 р. [6, с. 46], для осіб, які прослухали вишівський курс. Для них установлювався практичний стаж тривалістю від одного до двох років залежно від обраної спеціальності. Випускником вишу вважався лише той, хто пройшов практичний стаж, написав і захистив дипломну (кваліфікаційну) роботу. Студентам, які відряджалися на стажування, видавалися тимчасові посвідчення та залікові книжки. За свою роботу стажисти мали отримувати зарплату, яку виплачували навчальні заклади, за тими тарифами, як і вчителі. Звільнити з роботи стажиста можна було лише у випадках, які визначені в Кодексі законів про працю [7, с. 106].

Запровадження стажування й виробничої практики зустріло певний супротив з боку господарських органів та установ, які без особливого бажання приймали студентів для проходження практики і стажування.

Голова Центральної міжвідомчої комісії зі стажу І. Немоловський виокремив головні проблеми, які постали перед стажистами в перші роки після запровадження стажування, а саме: тривалість і програму стажу, керівництво роботою стажиста, його юридичне становище, взаємовідносини з адміністрацією й учителями, матеріальне забезпечення, порядок відрядження й пошук місць для стажистів [8, с. 27].

З метою вдосконалення процедури стажування студентами вищих педагогічних закладів 18 серпня 1923 р. Центральна міжвідомча комісія зі стажу та практики (ЦМКСП) затвердила відповідну інструкцію, а 5 жовтня 1925 р. видала ще одну інструкцію, які регулювання питання закріплення за кожним навчальним закладом певного району обслуговування, що визначався розпорядженням НКО УСРР. Педтехнікуми мали направляти своїх випускників для проходження стажування у свої округи, факультети соціального виховання ІНО – у свій і 2–5 сусідніх округів, професійної освіти – у 8–14 округів [9, с. 225].

14 червня 1926 р. ухвалено Постанову РНК СРСР «Про порядок надання місць практики студентам університетів, інститутів і технікумів і місць проходження стажу особам, які пройшли повний курс вказаних навчальних закладів» [10, с. 320]. Відповідно до неї, всі державні, кооперативні, громадські та приватні підприємства й установи в межах Союзу РСР зобов'язані приймати на річний стаж осіб, які пройшли повний курс університетів, інститу-

тів і технікумів, розташованих на території Союзу РСР, у межах таких норм: підприємства промислової, сільськогосподарської, транспортної та комунальної, а так само пошта, телеграф і телефонні станції – 1,25%, установи й торгові підприємства – 2,5% від загальної кількості робітників і службовців. Підприємства були зобов'язані забезпечити для осіб, які проходять у них стажування, його проходження відповідно до спеціальності стажиста. За наявності вакантних місць стажистам надавалося переважне право на зарахування до штату підприємства чи установи. Ці організації також були зобов'язані оплачувати працю стажистів відповідно до виконаної роботи, але не нижче за 6 розряд наявної в організації тарифної сітки.

Декретом РНК РСФСР від 27 вересня 1926 р. [11] надано роз'яснення, що студенти, які закінчили вищі навчальні заклади протягом 1925–1926 н. р. та які закінчили технікуми в 1926 р. й такі, що приступили до роботи до набрання чинності Постанови Ради Народних Комісарів Союзу С.С.Р. від 14 червня 1926 р., не вважаються стажерами й не підлягають звільненню внаслідок закінчення річного терміну служби. Наголошувалося, що з 1 січня 1927 р. всі підприємства й установи державні, кооперативні, громадські та приватні зобов'язані приймати на річний стаж осіб, які пройшли повний курс університетів, інститутів і технікумів, у межах норм, установлених Постановою РНК СРСР від 14 червня 1926 р.

Постанова РНК СРСР «Про порядок розподілу місць стажу і практики для осіб, які закінчили вищий навчальний заклад і технікуми, та учнів у вказаних навчальних закладах» від 2 квітня 1927 р. [12] наголошувала на зміні умов оплати праці стажистів відповідно до займаної посади (а не за виконану роботу).

Варто зазначити, що створена система стажування проіснувало недовго. Липневий 1928 р. Пленум ЦК ВКП(б) в резолюції «Про поліпшення підготовки нових спеціалістів» [13, с. 601] ухвалив замінити систему стажерства обов'язковим для госпорганів розміщенням тих, які закінчили втузи й технікуми, на постійну роботу. Тобто запроваджувався державний розподіл випускників на роботу.

Повернення до системи стажування відбулося в 1965 році із запровадженням Міністерством автомобільного транспорту і шосейних доріг РСФСР, що підтверджується циркулярним листом від 13 червня 1968 р. № 173-ц [14]. Відповідно до цього документа, стажування водіїв, які вперше були призначені на посаду водіїв автобусів і легкових таксомоторів, запроваджувалося для їх підготовки до самостійної роботи на автобусах, підвищення майстерності водіння, культури й безпеки перевезення пасажирів.

З 1968 р. Міністерством охорони здоров'я СРСР запроваджувалася інтернатура, яка ототожнювалась зі стажуванням. Наказом МОЗ СРСР від 1 квітня 1968 р. № 250 затверджені Методичні вказівки до проведення випускного (заключного) іспиту після закінчення однорічної стажування (інтернатури) [15]. У цьому документі стажування розумілося як оволодіння певним ступенем практичної підготовки, яка включає в себе проведення основних оперативних втручань і маніпуляцій, освоєння різних лікувально-діагностичних методів, передбачених типовим планом підготовки интерна за відповідною спеціальністю.

Постановою Ради Міністрів СРСР і ЦК КПСС «Про заходи щодо подальшого поліпшення підготовки кваліфікованих робітників у навчальних закладах системи професійно-технічної освіти» від 2 квітня 1969 р. № 240 [16] стажування запроваджувалося як одна з форм підвищення кваліфікації для викладачів суспільних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів. Передбачалося проводити стажування майстрів виробничого навчання на передових підприємствах, будівництвах і в інших організаціях строком до 2 місяців (з відривом і без відриву від роботи в навчальному закладі) без збільшення у зв'язку з цим кількості майстрів. Керівники підприємств, будівництв та інших організацій мали створювати майстрам виробничого навчання необхідні умови для проходження стажування.

Постановою Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого удосконалення вищої освіти в країні» від 18 липня 1972 р. № 535 [17] відновлено проходження стажування випускниками вищих навчальних закладів. Пунктом 10 постанови передбачалося, що випускники вищих навчальних закладів для отримання необхідних практичних навичок проходять за місцем розподілу на підприємствах, в організаціях та установах стажування

терміном до одного року, протягом якого виконують посадові обов'язки й отримують заробітну плату згідно зі штатним розкладом.

Також уперше було запроваджено посаду стажиста-викладача з метою подальшого поліпшення підготовки використання та підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів вищої школи з терміном стажування один рік за рахунок зменшення плану прийому до аспірантури з виплатою їм заробітної плати в розмірі 100 рублів на місяць за рахунок стипендіального фонду.

На виконання зазначеної постанови Державним комітетом Ради Міністрів СРСР з питань труда та заробітної плати, ВЦРПС і Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти СРСР розроблено й затверджено положення про стажування молодих спеціалістів, які закінчили вищі навчальні заклади [18]. Молоді фахівці, які закінчили вищі навчальні заклади, мали проходити за місцем розподілу на підприємствах, в організаціях та установах стажування терміном до одного року, протягом якого вони виконували посадові обов'язки й отримували заробітну плату згідно зі штатним розкладом.

Основним завданням стажування молодих фахівців було отримання необхідних практичних та організаторських навичок для виконання обов'язків за посадою (інженера, економіста, агронома, вчителя тощо), вивчення специфіки своєї роботи й поглиблення спеціалізації знань економіки виробництва, наукової організації праці та управління, ознайомлення з новітніми науковими, науково-технічними й виробничими досягненнями.

Новизною цього положення було те, що випускники вищих навчальних закладів, які не пройшли стажування з яких-небудь причин (служба в Збройних Силах СРСР, хвороба), під час вступу на роботу за фахом зобов'язані пройти його протягом першого року роботи. Строк стажування включався в трирічний термін роботи молодого фахівця за місцем розподілу. Періоди тривалої відсутності на роботі (у зв'язку з хворобою, відпусткою у зв'язку з вагітністю та пологами, викликом на військові збори тощо) у строк стажування не зараховувалися.

Від стажування звільнялися випускники медичних інститутів і медичних факультетів університетів, що проходили однорічну спеціалізацію (інтернатуру) в лікувально-профілактичних установах; молоді фахівці, які зараховані на посади стажистів-дослідників у науково-дослідних установах і вищих навчальних закладах; молоді фахівці, які зараховані на посади стажистів-викладачів у вищих навчальних закладах, а також особи, які отримали вищу освіту за вечірньою або заочною формою навчання та мали до моменту закінчення вищу стаж роботи за обраною спеціальністю не менше ніж один рік.

Проходження стажування здійснювалось за індивідуальним планом, який розроблявся на підставі типової програми з урахуванням конкретних умов роботи молодого фахівця. Основне місце відводилося глибокому вивченню конкретних обов'язків за займаною посадою з метою набуття необхідних практичних та організаторських навичок. Крім того, передбачалось ознайомлення молодого фахівця з діяльністю підприємства, організації, установи загалом, ознайомлення з правовими питаннями, а також участь стажиста в громадянському житті колективу.

Протягом стажування молодий спеціаліст (стажист) користувався всіма правами й пільгами, встановленими для працівників цього підприємства (організації, установи), які обіймали аналогічні посади. На нього покладалися обов'язки, передбачені трудовим договором і правилами внутрішнього трудового розпорядку. Після закінчення терміну стажування стажист мав подати звіт, у якому відображався стан виконання індивідуального плану, участь у науково-дослідній роботі, в громадсько-політичному житті колективу.

Варто зазначити, що стажування, окрім випускників вишів, було запроваджено для лікарів, які не працювали за своєю професією понад три роки. Так, наказом Міністерство охорони здоров'я СРСР від 29 квітня 1981 р. № 460 [19] затверджено Положення про порядок направлення на стажування лікарів, які не працювали за своєю професією більше ніж три роки, та про порядок їх подальшого допуску до лікарської діяльності.

Відповідно до цього положення, лікарі, які не працювали за своєю професією більше ніж три роки, мали проходити стажування. Для цього таку особу зараховували на посаду

лікаря-стажиста в заклад охорони здоров'я, а період стажування зараховувався до стажу роботи за спеціальністю. Строк стажування лікаря тривав від одного до шести місяців. Під час стажування лікарю-стажисту виплачувалась заробітна плата в розмірі 100 рублів на місяць.

Після закінчення стажування лікар-стажист складав іспит за спеціальністю комісії, яка видавала посвідчення про проходження стажування або довідку. Посвідчення видавалось у тому разі, якщо іспит лікаря-стажиста був складений, а довідка – у разі нескладення іспиту, давала можливість обіймати лікарські посади, які не пов'язані з лікуванням хворих.

Постановою Державного комітету СРСР з праці та соціальних питань і Секретаріату ВЦРПС «Про затвердження Порядку та умов матеріального забезпечення радянських фахівців, працівників, які займають керівні посади, науково-педагогічних працівників, аспірантів і студентів старших курсів, які направляються на навчання і стажування за кордон» від 20 травня 1988 р. № 312/15-63 [20] передбачено новий вид стажування, яке проходило за межами держави. Під час проходження закордонного стажування відповідним особам виплачувалась заробітна плата або стипендія з дня перетину кордону СРСР до дня повернення в СРСР.

Постановою Ради Міністрів СРСР «Про порядок направлення радянських спеціалістів до закордонних фірм для практичного стажування» від 16 серпня 1990 р. № 833 [21] стажування радянських спеціалістів за кордоном запроваджувалося як ефективна форма навчання ринкових методів господарювання вітчизняних спеціалістів. Для підвищення ефективності й поширення цього виду підготовки управлінських кадрів рекомендовано ширше застосовувати практику направлення фахівців на стажування (роботу) як менеджерів у закордонні фірми. Направлення фахівців на стажування (роботу) здійснювалося на підставі контрактів, що укладалися між радянською організацією і приймаючою закордонною фірмою. Спеціаліст протягом закордонного стажування отримував заробітну плату, яка була обумовлена контрактом між підприємствами. Взаємні зобов'язання між фахівцем і його роботодавцем, що здійснював його направлення на стажування, також оформлювалися договором.

Висновки. Проведене дослідження дає зробити певні висновки. По-перше, упровадження стажування в практику підготовки кадрів було варіантом вирішення потреби доповнення теоретичної підготовки студентів і слухачів практичним аспектам, спрямованим на пристосування молодого фахівця до вимог виробництва. По-друге, стажування використовувалося як засіб відновлення професійної компетенції, зокрема, в лікарів, коли отримання заново вищої освіти не було доцільним. По-третє, під час переходу до ринкової економіки, коли потребу підприємств у нових знаннях і навичках заклади освіти об'єктивно не могли задовольнити, стажування за кордоном стало важливим інструментом швидкого підвищення кваліфікації та отримання відповідних знань.

Отже, і в нинішніх умовах уроки правового регулювання відносин стажування є цілком актуальними.

Список використаних джерел:

1. Голобородько В.О. Внутрішній трудовий розпорядок: теоретико-правовий аспект: монографія / за наук. ред. проф. О.М. Ярошенко. Харків: Юрайт, 2012. 256 с.
2. Большая советская энциклопедия / за редакцией С.И. Вавилова, К.Е. Ворошилов, О.Ю. Шмидт и др. Москва: ОГИЗ СССР, 1947. Т. 52. 18240 с.
3. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / за редакцией С.И. Ожегова, Н.Ю. Шведовой. 4-е изд. Москва, 1997. 944 с.
4. Фоменко О.Ю. Розвиток інституту стажування у радянський час. Правове регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення: проблеми і перспективи розвитку: тези доп. та наук. повідомл. учасників VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 3–4 жовт. 2014 р.) / НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2014. С. 320–322.
5. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителів в Україні (XIX – перша третина XX ст.): монографія. Київ: ІЗМН, 1998. 328 с.
6. Вища школа Української РСР за 50 років / кер. авт. кол., відп. ред. В.І. Пічов. Київ: Київ. держ. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 1967. 395 с.

7. По Головпрофосвіті. Стаж по скінченні ВУЗів. Радянська освіта: громад.-пед. журн. / за ред. В.П. Затонського. Харків: Шлях освіти, 1923. Ч. 1. Листопад. С. 106
8. Немоловский И. Стаж для окончивших ВУЗы. Студент революції. 1925. № 4. С. 27.
9. Комарницький О.Б. Студентство педагогічних навчальних закладів радянської України в умовах формування тоталітарної системи (20–30-ті рр. ХХ ст.): дис. ... докт. істор. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2017. 717 с.
10. О порядке предоставления мест практики учащимся университетов, институтов и техникумов и мест прохождения стажа лицам, прошедшим полный курс указанных учебных заведений: Постановление Совета народных комиссаров СССР от 14.06.1926. Собрание законов и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства СССР. 1926. № 44. Отд. 1. С. 320.
11. О порядке предоставления мест практики учащимся высших учебных заведений и техникумов и мест прохождения стажа лицам, прошедшим полный курс указанных учебных заведений: декрет Совета Народных Комиссаров Р.С.Ф.С.Р. от 27.09.1926. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_3056.htm.
12. О порядке распределения мест стажа и практики для лиц, окончивших высшие учебные заведения и техникумы, и учащихся в указанных учебных заведениях: постановление Совета Народных Комиссаров Р.С.Ф.С.Р. от 2.04.1927. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_3248.htm.
13. Как ломали НЭП. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б) 1928–1929 (комплект из 5 книг). Том. 2. С. 601. URL: <http://xn--80aagr1b17a.net/static/upload/books/file/8529.2.pdf>.
14. Тематический план специальной подготовки и стажировки водителей, впервые назначаемых для работы на автобусах, и Тематический план специальной подготовки и стажировки водителей, впервые назначаемых для работы на легковых таксомоторах: циркулярное письмо Министерства автомобильного транспорта и шоссейных дорог РСФСР от 13.06.1968. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_6820.htm.
15. Методические указания к проведению выпускного (заключительного) экзамена после окончания одногодичной стажировки (интернатуры): утверждены приказом Министерства здравоохранения СССР от 01.04.1968. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_6769.htm.
16. О мерах по дальнейшему улучшению подготовки квалифицированных рабочих в учебных заведениях системы профессионально-технического образования: постановление Центрального Комитета СССР и Совета Министров СССР от 02.04.1969 № 240. URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data03/tex15177.htm>.
17. О мерах по дальнейшему совершенствованию высшего образования в стране: постановление Совета Министров СССР от 18.07.1972 № 535. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_7855.htm.
18. Положение о стажировке молодых специалистов, окончивших высшие учебные заведения: утверждено Государственным комитетом Совета Министров СССР по вопросам труда и заработной платы от 18.07.1973 № 104-АВ, Всесоюзным Центральным Советом Профессиональных Союзов от 21.06.1973, Министерством высшего и среднего специального образования СССР от 25.06.1973 № 555. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_8105.htm.
19. О порядке направления на стажировку врачей и их последующего доступа к врачебной деятельности: приказ Министерства здравоохранения СССР от 29.04.1981 № 460. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_10744.htm.
20. Об утверждении порядка и условий материального обеспечения советских специалистов, руководящих работников, научно-педагогических работников, аспирантов и студентов старших курсов, направляемых за границу на обучение и стажировку: постановление Государственного комитета СССР по труду и социальным вопросам и Секретариата ВЦСПС от 20.05.1988 № 312/15-63. URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data01/tex11591.htm>.
21. О порядке направления советских специалистов в зарубежные фирмы для практической стажировки: постановление Совета Министров СССР от 16.08.1990 № 833. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_17051.htm.

